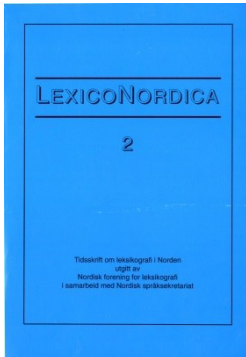

LexicoNordica

Forfatter:	Björn-Eric Mattsson [Dataordbok på åtta språk]	
Anmeldt værk:	<i>ATK-sanakirja</i> . Jyväskylä: Suomen Atk-kustannus Oy, 1994.	
Kilde:	LexicoNordica 2, 1995, s. 211-218	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Björn-Eric Mattsson

Dataordbok på åtta språk

ATK-sanakirja ('Dataordboken'). 7. uppl. Suomen Atk-kustannus Oy, Jyväskylä 1994. Pris ca 295 mk.

The seventh edition of the Finnish Dictionary of Information Technology comprises approximately twenty-five hundred commonly used Information Technology, Processing and Communication related terms. Translations of most of the terms into French, Swedish, German, Spanish, Estonian, and Russian are also provided.

The reviewer recognizes the pre-eminence of the book in the Finnish data dictionary world, although this last edition seems a bit out-of-date. He points out that the book is particularly important in giving the Swedish vocabulary – Swedish being the second official language in Finland. However, too often the book leaves out the Swedish term or even gives an incorrect one. The reviewer considers the Finnish-English vocabulary as the best part of the book.

ATK-sanakirja:s betydelse

ATK-sanakirja har länge haft en särställning på den finska dataordboksmarknaden. Boken har under ett tjugotal år kommit ut i olika upplagor; den sjunde publicerades i maj 1994. ATK-sanakirja ges ut av Finska Dataförbundet (Tietotekniikan liitto), en organisation som bland annat strävar efter att styra datateknikens utveckling och skapa standarder på dataområdet i Finland.

Hur har då ATK-sanakirja fått den här särställningen? En förklaring är att den länge varit den enda dataordboken i Finland och därigenom har fått en viss normerande funktion; de finska termer som ATK-sanakirja har föreslagit har i regel tagits i bruk – i alla fall har de diskuterats och prövats i fackkretsar.

Trots enstaka misshugg har ordboksredaktionen kommit med flera lyckade nybildningar, t.ex. *tietue* för *post*, och har därmed upprätt hållit den finska sedvänjan att skapa nya finskklingande ord för nya företeelser.

En annan orsak till ATK-sanakirja:s popularitet har varit dess flerspråkighet. Från början har de finska orden fått åtminstone engelska och svenska motsvarigheter, och efterhand har antalet språk utökats. Den sjunde upplagan omfattar hela åtta språk; förutom de redan nämnda ingår i den franska, tyska, spanska, estniska och ryska.

Under de senaste åren har ATK-sanakirja mist sin monopolställning och fått allt mer ökad konkurrens. Det finns redan ett tiotal dataordböcker i Finland, av vilka de flesta också återger termerna på åtminstone engelska. Detta är bra och behövt; datoranvändare och data-

intresserade som tyr sig enbart till ATK-sanakirja kan lätt råka på villovägar.

Fortfarande har dock ATK-sanakirja en viktig funktion att fylla genom sin flerspråkighet. Den är t.ex. den enda dataordboken som genomgående försöker ge svenska motsvarigheter till den finska data-terminologin.

Ordbokens uppläggnig

ATK-sanakirja består av två delar, nämligen

- den egentliga ordboken på 200 sidor som omfattar de finska termerna med en kort definition vanligen på ett par rader, samt motsvarigheter på de sju andra språken. Definition saknas dock många gånger, likaså någon av motsvarigheterna på de andra språken – påfallande ofta den på svenska.
- sju index, ett för vart språk, samt motsvarigheterna på finska. Indexdelen omfattar också ca 200 sidor.

Insprängda i den första delen finns fr.o.m. den sjunde upplagan några inte alldeles lättlästa träd-diagram för att åskådliggöra det hierarkiska sammanhanget mellan närbesläktade termer. Så t.ex. visas i diagramform olika minnestyper indelade enligt snabbhet, informationens beständighet och hantering.

Typografin i boken är tydlig och läsarvänlig, texten är bruten i två spalter.

Ordlistorna och indexen har naturligtvis sammanställts med dator, vilket har satt sina spår. Rätt genant för dataordboksredaktionen är att bindestreck (divis) används i stället för tankstreck. Tankstreck förekommer inte ens bland de 22 specialtecken som upptas som uppslagsord!

Ordbokens båda delar är av någon orsak inte konsistenta – det förekommer ord i indexdelen som saknas i den första delen. Så t.ex. hänvisar *bug* i det engelska indexet till de finska uppslagsorden *vika* och *virhe* i den egentliga ordboken. När man sedan slår upp *vika* eller *virhe* i den första delen saknas *bug* som engelsk motsvarighet. En bugg i ordboksprogrammet?!

Urvalet av termer

Målsättningen för ordboken är djärv – att erbjuda centrala datatermer på åtta olika språk. Hur har den förverkligats?

Ett viktigt kriterium på en ordboks användbarhet är hur väl urvalet av termer motsvarar behovet. Redaktionen uppger i förordet att cirka

300 av ordbokens 2500 ord är nya i förhållande till den förra upplagan – en frapperande låg siffra. Har det inte hänt mera än så på två och ett halvt år?

Farhågorna besannas i viss mån vid en detaljgranskning. ATK-sanakirja, som förut var en föregångare när det gällde dataterminologin i Finland, verkar nu på något sätt föråldrad, eftersläpande. Boken uppfyller också bristfälligt utgivarnas programförklaring: "Vid valet av termer har man i första hand försökt beakta den vanlige användarens behov ...". Den värld som öppnar sig för en läsare av ATK-sanakirja är i många stycken annorlunda än den en datoranvändare av i dag vistas i.

Redan redaktionens ovillighet att rensa ut föråldrade termer är irriterande. Med en fascinerande envishet hänger t.ex. hålkort, hålremсор och stansmaskiner kvar. Att den svenska motsvarigheten till *lävistyskone* (eng: *keypunch*) uppges vara *tangentstans* orkar man inte ens reagera för – termen känns likgiltig.

Vad ger då ATK-sanakirja för vägledning till en persondatorköpare av i dag som vill tolka datorförsäljarnas eller dataannonsernas fikonspråk? Förvånansvärt torftig. Några exempel på lakuner:

Det finska ordet *multimedia* saknas – i stället försöker ordboken lansera det i och för sig finurliga men föga bekanta ordet *moniviestin*. *Äänikortti* (*ljudkort*) hittar man inte, inte heller *CD-ROM-asema* (*CD-ROM-läsare*) eller den äktfinskklingande nybildningen *romppu*. *Näyttö* saknas i betydelsen *bildskärm*, på termen *erottuvuus* (*upplösning*) ges ingen definition och (*kuva*)*taajuus* (*bildfrekvens*) hittar man inte heller. *Minitorni* (*minitorn*) är ett okänt begrepp, likaså *tasoskanneri/tasokuvanlukija* (*flatbäddsbildläsare*).

Någon *kiintolevy* (*hårddisk/skiva*) finns inte; synonymen *kovalevy* hänvisar till *umpilevy*, ett ord som knappast någon tar i sin mun. Och varför har inte *tekstuuri* (*ord-/textbehandlingsprogram*) hittat in i ATK-sanakirja:s spalter? – det nybildade finska ordet har ändå använts i flera år.

Under *modeemi* (*modem*) hänvisar man också något verklighetsfrämmande till *muunnin*. Lika exotiskt är det att föreslå *pohjustaa* som det enda rätta ordet för *formatering* (av t.ex. disketter); både i skriftspråk och talspråk är *alustaa* eller *formatoida* vanligare.

ATK-sanakirja har i mycket dröjt sig kvar i minnet från fornstora dagar då datorerna var företagens och inte var mans egendom. Att styra allmänhetens ordval är heller inte lika lätt som tidigare; datatidskrifterna och programhandböckerna har redan slagit fast en viss de facto-standard. Det viktiga skulle här vara att ordboksredaktionen åtminstone återgå det verkliga ordbruket; sedan kan den vid behov komma med egna förslag.

I de två senaste upplagorna har ATK-sanakirja i allt högre grad tagit med förkortningar och akronymer, vilket är uppmuntransvärt och behövligt. Logiken i valet av medtagna förkortningar är dock svår

att förstå, likaså varför några finns i den egentliga ordboksdelen, andra bara i det engelska indexet. Det är kanske viktigt att nämna *FAS* (Fortran-Assembler System), ett programspråk som en gång i tiden användes inom Finlands offentliga sektor, men vore det inte nödvändigare i våra dagar att förklara vad *FAT* (File Allocation Table) är för någonting? Och om man tar med *DOS*, varför inte *Windows* – även om det inte är fråga om en initialförkortning?

Av förkortningar i samband med Internet återges *TCP* och *IP* i ordboksdelen, medan *FTP* bara förekommer i det engelska indexet.

I övrigt är datakommunikationstermerna rätt väl företrädda, bl.a. finns benämningarna på Open Systems Interconnection-mallens (OSI-mallens) alla skikt med. Här hade man gärna sett en förklarande skiss, speciellt som de finska benämningarna på de olika skikten varierar i litteraturen.

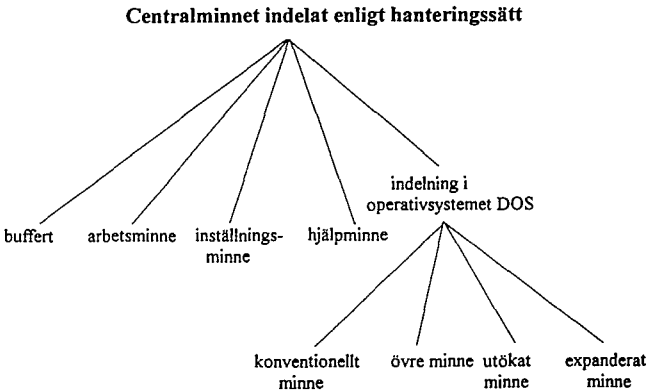
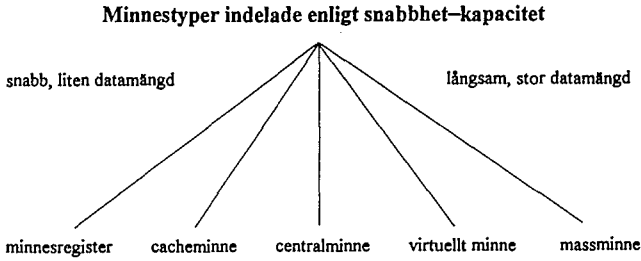
Några moderna Electronic Data Interchange-termer (EDI-termer) har tagits in, troligen i tillräcklig mängd. Däremot är Internet-vokabulären sämre företrädd, av förståeliga skäl – Internet-boomen drabbade oss först efter bokens utgivning. Sålunda saknas begrepp som *kotisivu* (*hemsida*) och *imuroida* (*ladda ned*) samt företeelser som *Gopher* och *Lynx*.

Det idiomatiska uttrycket *tiedon valtatie* (*elektronisk motorväg*) saknas också.

Diagrammen är enbart på finska och inte alldeles lättförståeliga. Och varför är alla illustrationer trädidiagram? Man hade hellre sett t.ex. DOS-minnets uppbyggnad i form av en stapel där konventionellt minne, övre minne, utökat minne osv. hade ritats in. Se figur 1 på nästa sida.

Som en lustig kuriositet kan nämnas att ordboken har sin egen finska version av *klicka* (med musknappen). Det vedertagna ordet är numera *napsauttaa*, någon gång ser man *napauttaa*, men ATK-sanakirja håller sig med *näpsäyttää!*

Det finns naturligtvis mycket matnyttigt bland ATK-sanakirja:s 2500 ord. Men bokens styrka ligger fortfarande i det termurval som angår företag, centraldatransvändare och dataproffs. Det utlovade närmandet till datavardagen har stannat på halva vägen.

Figur 1. Exempel på trädidiagram (texten är översatt från finska).

Svenska termer

Att urvalet datatermer i ATK-sanakirja är något snedvridet kan man överse med; det finns andra dataordböcker att tillgripa. Allvarligare är däremot den bedrägliga behandlingen av de svenska termerna – här finns bokens verkligt svaga sida. Det hela är beklagligt därför att boken här skulle ha en verkligt angelägen uppgift – som ovan nämnts finns det ingen annan ordbok som så heltäckande försöker ge både finska och svenska datatermer.

De svenska termerna är i stort sett desamma som de varit i de tre, fyra senaste upplagorna. Man har en känsla av att redaktionen inte kunnat/orkat/hunnit/brytt sig om att följa med utvecklingen i den svenska dataterminologin. Underlåtenheten har ofta lett till att den svenska motsvarigheten antingen saknas eller är bristfällig och för-åldrad, ställvis till och med felaktig.

De svenska motsvarigheterna saknas i förvånansvärt många fall; ofta troligen en följd av rent slarv och inte av redaktionens okunskap. Exempel på sådana enkla ord där den svenska översättningen av någon orsak utelämnats är *attribuutti* (*attribut*), *emolevy* (*moderkort*), *kello* (*klocka*), *käännös* (*kompilering*), *laserkirjoitin* (*laserskrivare*), *tietokonegrafiikka* (*datorgrafik*). För att inte tala om *virus* (*virus*)!

Det finns också ord där redaktionen med relativt ringa möda kunde ha fått reda på den svenska motsvarigheten. Sådana ord är t.ex. *ajuri* (*drivrutin*), *akku* (*batteri*), *anturi* (*sensor*), *arvoalue* (*domän*), *jatko-muisti* (*utökat minne*), *olio* (*objekt*), *osio* (*partition*), *vetovalikko* (*rullgardinsmeny*).

Färligare för t.ex. en översättare är att ordboken ibland föreslår termer som är föråldrade eller till och med felaktiga. Exempel på sådana är *telefaksimil* (!) för *telekopio* (det rätta är *fax* eller *telex*), *initialprogramladdning* för *alkulataus* (*start*), *avsökare* för *kuvanlukija* (*bildläsare*, *skanner*), *flexskive-enhet* för *levykeasema* (*diskettenhet*), *visuell kalkyl* (!) för *taulukkolaskenta* ((*tabell*)*kalkylering*), *konstgjord intelligens* för *tekoäly* (*artificiell intelligens*), *ätkomstväg* för *saanti-polku* (*sökväg*), *winchesterminne* (!) för *umpilevy* (*hårddisk*, *hårddskiva*).

Det finns också flera exempel på att ett finskt ord ges endast en svensk motsvarighet av flera möjliga med olika innebörd. Exempel på sådana termer är *hakemisto* som förutom *index* bör ha motsvarigheten *katalog*, *tiedosto* som förutom *fil* bör ha *register* och eventuellt *dokument*, *upottaa* som i första hand betyder *bädda in* och inte bara *sätta in*, *tavu* som faktiskt motsvaras av *byte* och mera sällan av *bitgrupp*, samt *selata* som snarare är *bläddra* än *avsöka*.

En eloge bör boken få för att den inte alltid mekaniskt översatt förleden *atk-* med *ADB-*, utan kunnat variera med *data-* och *dator-*. Att *atk-laite* dock hellre ska översättas med *datorenhet* än med *ADB-enhet* är kanske inte så lätt att veta. Och att *atk-vakoilu* är *dataspionage* är tydligen också för svårt!

Översättningen av förleden *tieto-* bereder i många fall svårigheter – av lättförståeliga skäl; *data* och *information* avser överlappande storheter. Bra är att boken låter *tietotekniikka* motsvaras av både *data-teknik* och *informationsteknik*, likaså att *tietoliikenne* översätts med *datakommunikation* och *tietoyhteiskunta* med *informationssamhälle*. Däremot föreslår boken *informationsnät* för *tietoverkko*; *datanät* torde vara en mera ändamålsenlig term.

Att sedan både *tiedonhaku* och *tietopalvelu* (*informationstjänst*) översatts med *informationsåtervinning* är tydligen ett olycksfall i arbetet.

Ingenstans i boken antyds att det finns en skillnad mellan rikssvenskt och finlandssvenskt språkbruk. Som motsvarighet till *tekstin-käsittely* ges enbart *textbehandling*; *ordbehandling* är ju dock en vanligare term i Sverige. *Alleiviivata* bör översättas med *understryka*

hellre än med *understrecka* som snarast är att betrakta som en finlandism. Likaså bör man i samband med *sivunvaihto* hellre tala om *sidbrytning* än *sidbyte*.

Problemet *hårdskiva* (i Finland) kontra *hårddisk* (i Sverige) för *kovalevy* har boken elegant undvikit genom att inte nämna någondera!

Redaktionen har varit mycket försiktig att introducera sådana svenska ord som inte vunnit allmänt burskap. Den underlåter att tala om *kabelnav* som alternativ till *hub* och *näthanterare* som alternativ till *server*. En sådan försiktighet är dock förståelig – det har knappast varit redaktionens uppgift att leta rätt på termer som är "mera svenska" än de vedertagna.

Men man förstår också de översättare av finsk-svenska datatexter som är benägna att göra *konfetti* (*silppu*) av ATK-sanakirja; för uppskattningsvis över en femtedel av alla termer är de svenska motsvarigheterna antingen felaktiga, ofullständiga eller utelämnade. En träffprocent på ca 80 räcker inte för att göra boken tillförlitlig ur finsk-svensk synvinkel – misstron drabbar ju också de termer som faktiskt är korrekta.

Termer på övriga språk

ATK-sanakirja:s starkaste sida är de engelska motsvarigheterna till de finska termerna. Nästan vartenda finskt ord har försetts med en engelsk översättning och det är svårt att direkt peka på några större brister eller felaktigheter.

Också här minskas dock nyttan av boken genom det snäva urvalet termer. Utgår man från ett typiskt Windows-program märker man genast att t.ex. följande vanliga termer saknas eller fått en ofullständig definition: *cascade* (*överlappa*), *tile* (*sida vid sida*), *preview* (*förhandsgranska*), *wizard* (*guide*), *ruler* (*linjal*), *bookmark* (*bokmärke*), *style* (*stil*), *paginate* (*sidnumrera*).

Förvånande är att *tekstinkäsittely* (*ord-/textbehandling*) endast fått motsvarigheten *text processing*. Begreppet *word processing* torde dock vara vanligare. Av någon orsak finns termen däremot i det engelska indexet.

Tillförlitligheten av termerna på de övriga språken i ATK-sanakirja kan jag inte bedöma. Man märker dock genom stickprovskontroll att ordbokens redaktion vid angivande av de franska termerna inte alltid följt den internationella terminologistandard som utarbetats av International Organization for Standardization (ISO) och International Electrotechnical Commission (IEC).

Sammanfattning

ATK-sanakirja delar naturligtvis alla ordböckers öde – att vara föråldrade redan vid utgivningen. Men detta öde drabbar speciellt ATK-sanakirja på grund av dess flerspråkighet – i varje upplaga blir något eller några språk speciellt lidande. Redaktionen, som arbetar på frivillig basis, har knappast möjlighet att kontinuerligt uppdatera termerna på alla de åtta språken.

Ordbokens flerspråkighet blir alltså både en förtjänst och en belastning. Upprätthållandet av kvantiteten sker tydligen på bekostnad av kvaliteten.

En användare av ATK-sanakirja skulle onekligen vara betjänt av att få veta när ett visst språks terminologi senast uppdaterats. I förordet till den sjunde upplagan skriver redaktionen att man speciellt kompletterat det franska, spanska och ryska materialet. Vad betyder det? Att man försummat de övriga språken? Är det alltså möjligt att i en upplaga med tryckåret 1994 en del av boken (t.ex. den svenska terminologin) fortfarande är från år 1985?

ATK-sanakirja har fortfarande en stark ställning på den finländska dataordboksmarknaden. Men det finns skäl att se den som en källa bland andra och jämföra dess terminologi och förslag till motsvarigheter på andra språk med de andra källorna.

När det gäller den finsk-svenska terminologin är det nyttigt att göra en kontroll som går via engelskan; det finns talrika engelsk-svenska och engelsk-finska dataordböcker att använda som jämförelsematerial.

Ilmari Pietarinen

Svar till Björn-Eric Mattsson

Redaktionen har vänligen berett mig tillfälle att som ordförande för Finska Dataförbundets terminologikommitté kommentera Björn-Eric Mattssons recension *Dataordbok på åtta språk*.

Jag medger gärna, att merparten av Mattssons ställvis bitande kritik är motiverad – trots att han på sina ställen får det att låta som om världen hade klarat sig bättre utan ATK-sanakirjas sjunde upplaga.

Det finska terminologiarbetet inom informationstekniken (IT) började redan 1966. I nästan 30 år har redaktionen utgjorts av en kommitté på 4–8 framstående experter som gör arbetet på sin fritid, frivilligt och utan ekonomisk kompensation. Det finska talesättet "alla frivilliga avled redan i vinterkriget" (1939–40) håller alltså inte helt streck i detta fall. Särskilt under de senaste åren har dock de medverkandes växande arbetsbörda betytt att tillräcklig tid och energi inte har funnits kvar för det terminologiska arbetet. Detta har i sin tur lett till bristfälligheter, av vilka Mattsson påtalar många i sin kritik.

En av dem är en viss eftersläpning i den sjunde upplagan. När den enorma floden av PC-, DOS-, LAN-, Windows- och Internet-anknutna ord och akronymer störtade över oss hann ATK-sanakirja inte helt och hållet med, det är sant. Orsakerna är två: dels resursbristen på grund av att arbetet utförs frivilligt (nya arbetssätt är på väg), dels kommitténs kompromisslösa strävan efter kvalitet.

Min principiella kritik av – och förvåning över – Mattssons kritik är att han inte uppmärksammat Dataorbokens kvalitativa styrka. Tvärtom säger han, att användaren av ATK-sanakirja lätt "kan råka på villovägar", och låter förstå att andra ordböcker på marknaden är bättre! I själva verket har många av dessa ursprungligen kommit till som plagiat av ATK-sanakirja och har sedan getts ut i nya upplagor genom att nytt material samlats in, dugliga ord såväl som skräp.

Kvalitet innebär att det för varje begrepp skall finnas ett finskt ord som är korrekt, låter bra, är god finska, möjliggör sammansatta ord och står i ett logiskt förhållande till andra termer. I kvalitetskravet ingår också en korrekt, precis och logisk definition, som är grammatikaliskt riktig och dessutom förståelig också för icke-experten, samt omfattande hänvisningar och korsreferenser till besläktade termer och antonymer.

Skiljnaden kan kanske karaktäriseras som så, att medan ATK-sanakirja är normerande ("ordet ... är att föredra för begreppet som definieras som ... och motsvarar ... på 7 andra språk"), så är de andra ordböckerna konstaterande ("bl.a. ordet ... har använts i Finland som en motsvarighet till ... på engelska och brukas t.ex. då ...").

Ett sådant kvalitetsarbete kan lätt ta tio gånger längre tid, men kan ha, och har redan haft ett varaktigt positivt inflytande på det finska dataspråket.

Att den svenska delen i ATK-sanakirja är i dåligt skick är emellertid ett obestriddigt faktum. Basarbetet utfördes för länge sedan av Mattsson själv, om jag minns rätt, och har delvis kompletterats av andra. Urvalet är dock i dag bristfälligt och föråldrat. Vi har redan beslutat, att de svenska termerna snarast måste revideras och ajourföras, och det skall ske inför den åttonde upplagan.

Det engelska indexet innehåller några hundra ord mer än den finska ordboksdelen. Detta beror inte på en bugg i ordboksprogrammet, utan på ett medvetet beslut att erbjuda användaren, som kanske inte läser engelska så flytande, ett hjälpmedel för att tolka texter i IT- och teletidskrifter. Orden är antingen sådana som förekommer ofta i facklig litteratur utan att vara fackord inom IT- eller teleområdet, sådana som hör till en del tillverkarens egen terminologi, eller sådana som är slangord som kommittén inte vill rekommendera till finländare som skriver en artikel eller en ansökan på engelska. *Bug* har bedömts höra till den sistnämnda kategorin (på 60-talet); idag vore ordet kanske acceptabelt? Ett problem för ordboksförfattaren är, att en term aldrig kan fastslås en gång för alla, eftersom betydelse och stilkänsla kan ändra sig med tiden.

Utän att försöka motsäga allt i Mattssons kritik, vill jag lyfta fram några enskildheter. De är inte nödvändigtvis av intresse för den icke-finländska läsaren.

Orsaken till att *multimedia* saknas är att kommittén föredrar det finska ordet och försöker introducera det. Detsamma gäller ordet *romppu*, som vi anser hemskt. *Tekstuuri* i betydelsen 'texture' har översatts med *kuviointi*, men antagligen menar Mattsson *text processor*, som man tidvis ser översatt som *teksturi*. Detta ord har kommittén inte godkänt. *Muunnin* 'modem' är resultatet av de långa diskussioner kommittén hade med den finska språkvården under 70-talet. *Pohjustaa* och *alustaa* avser två ganska olika aktiviteter, som båda heter *format* på engelska. Kommittén har velat hålla dem isär. *Näpsäyttää* är ett olycksfall i arbetet!

Trots dessa anmärkningar är Mattssons kritik på det hela taget väl grundad och till stor nytta för det fortsatta arbetet. Dataförbundets terminologikommitté är tacksam för hans många goda förslag till förbättringar och hoppas, att den kan tjäna allmänheten bättre i framtiden.

(Språklig bearbetning av Nina Martola)